

Dvořáková, K. (2017).
Ty jo, to seš dobrá!
Jak se skládají komplimenty
v češtině. Praha: Academia

změnu nebo posun tématu. Proto komplimenty tohoto druhu nazýváme tematickými komplimenty.

7.1.1 Komplimenty při povšimnutí

7.1.1.1 Spontánní komplimenty při povšimnutí

Tento druh komplimentů vymezujeme na základě nezávislé aktivity produktora komplimentu, který skládá komunikačnímu partnerovi kompliment z vlastní iniciativy při povšimnutí si předmětu komplimentu nebo okamžitě po něm. Výskyt tohoto druhu komplimentu je doložen v následujících třech transkriptech.

43

A3

Julie (Ju) je na návštěvě u své kamarádky Šárky (Šá). Povídají si o své vyučující a průběhu písemné zkoušky. Julie sedí u jídelního stolu, před sebou má jídlo, které připravila Šárka. Šárka mezitím připravuje další občerstvení u kuchyňské linky. Dan, Šárčin manžel, sedí u stolu s počítačem a konverzace se neúčastní.

- 1 Šá: to: s ní mám takový zkušenosti že kolikrát fakt jako nevíš co
- 2 <-
- 3 po tobě chce
- 4 Ju: hm
- 5 Šá: to je hrozný mít pak u zkoušky
- 6 ->-
- 7 Ju: |hmmmm!> |to je dobré|
- 8 Šá: == Lže jo? [((smích))]|
- 9 Ju: [((smích))] to dobře vymysleli te[[da ((smích))]]|
- 10 Šá: [[((smích))]]
- 11 no říkám no, je to jedna z věcí co se jim povedlo no
- 12 Ju: hm
- 13 Šá: ((smích))
- 14 (5,8)
- 15 Ju: hm a to my ještě pudeme k ústní zkoušce

no-
mu-
pli-
ovat

<->	Julie ukusuje první sousto
≤-≥	Julie se dívá na jídlo ve své ruce
┌-┐	pokyvuje hlavou
┌┐	dívá se na Šárku
┌┐	pokyvuje hlavou

44

Šárka sděluje Julii své zkušenosti s jejich společnou vyučující (1, 3). Během její promluvy se Julie zakusuje do jídla, které Šárka krátce předtím připravila. Jelikož má Julie ústa plná jídla, reaguje jen neverbálně vokálním *hm* (4), jež zde plní především kontaktní funkci. Jedná se o tzv. kontinuátor: adresát jím naznačuje, že si je vědom toho, že mluvčí ještě se svou promluvou neskončil, byť dospěl k místu relevantnímu pro střídání mluvčích, a že mu rozumí (Hutchby a Wooffitt, 2002; Sacks, Schegloff a Jefferson, 1974). Šárka tedy pokračuje ve své promluvě, hodnotí vyučující ve vztahu k průběhu zkoušky (5). Během této repliky Julie oddaluje jídlo od úst a pronáší komplexní kompliment (7), jež se skládá ze dvou odlišitelných částí. První je citoslovce ocenění *hmmmm!*, které je výrazně delší než kontaktní *hm* na řádce 4 a dále se liší také tím, že na rozdíl od kontaktního *hm*, jež bývá běžně realizováno s rovnou nebo (mírně) klesavou intonací, je proneseno s příznakovou, výrazně se proměňující intonací. Golatová (2005) poznamenává, že toto citoslovce ocenění je produkováno typicky při jídle, a to napříč různými kulturami: tento kompliment je totiž možno vyslovit se zavřenými ústy, což je výhodné právě ve chvíli, kdy jsou ústa využívána pro žvýkání pokrmu. Takový kompliment může být mluvčím produkován již při požívání jídla, tedy při prožívání příjemných prožitků s tím spojených. Jinak řečeno tento kompliment lze produkovat okamžitě při povšimnutí si předmětu komplimentu, v tomto případě chuti jídla. Druhou částí komplexního komplimentu je zpřesňující formulace *to je dobré*. Julie tedy vyslovuje explicitní hodnocení, čímž zároveň toto hodnocení zesiluje. Během pronášení komplimentu Julie navíc pokyvuje hlavou, což je dalším prostředkem pro zesílení vyřčeného hodnocení. Toto pokyvování přechází do vyjádření souhlasu s následující Šárčinou replikou *že jo?* (8). Julie dále svůj souhlas vyjadřuje také verbálně: *to dobře vymysleli teda* (9). V této replice Julie reaguje na Šárčino předcházející (v transkriptu

nezaznamenané) vysvětlení, že se s pokrmem, který pro Julii přichystala, setkala v Dánsku, respektive že ho vymysleli Dánové.

Následně Šárka vysloví další souhlas s Juliiným tvrzením: *no říkám no, je to jedna z věcí co se jim povedlo no* (11), na které Julie reaguje krátkým, souhlasným *hm* (12). Téma jídla se uzavírá Šárčiným smíchem (13). Následuje pauza (14), pro soukromou a neformální komunikaci zdánlivě velmi dlouhá. Je však naplněna činnostmi obou komunikantů: Šárka vyndává nádobí ze skříně a Julie konzumuje jídlo. Pokračování konverzace je pak iniciováno Julii – bez zvláštní verbální signalizace se vrací k tématu zkoušky: *hm a to my ještě pudeme k ústní zkoušce* (15).

45

Julie produkovala kompliment hned, jak jídlo ochutnala, tedy jakmile došlo k povšimnutí si předmětu komplimentu. Takové chování komunikantů je v české společnosti běžné, vyslovení pozitivního hodnocení předloženého pokrmu je považováno za projev zdvořilosti (viz Špaček, 2008). Komplimenty určené tomu, kdo jídlo připravoval, běžně zaznívají buď při ochutnání pokrmu, jako tomu bylo v tomto případě, nebo po jeho snědení (viz podkapitulu Děkovné komplimenty). Existuje však ještě třetí situace, ve které bývá jídlo chváleno, a to tehdy, když komunikant odmítá přídavek (viz podkapitulu Komplimenty při odmítnutí nabídky).

Komplimenty při povšimnutí obvykle zaznívají ihned, jakmile produktor komplimentu přijde do styku s předmětem komplimentu. Mluvčí tak může kompliment vyslovit bez ohledu na aktuální téma konverzace, jak je zřejmé i z výše uvedeného transkriptu. Kompliment však nemusí nutně zaznít na začátku repliky mluvčího, může být také pokračováním jeho repliky, jak dokládá následující ukázka:

A12

Šárka (Šá) nabízí pomoc svým rodičům Sofii (So) a Miloslavovi (Mv) při rekonstrukci koupelny. Vypráví, že již pomáhala odstraňovat dlaždičky v koupelně u kamarádů. Pak přizná, že se jí a její kamarádce při tom podařilo probourat zeď. Konverzaci je přítomen ještě Šárčin manžel Dan.

- 1 Mv: může lou[pat]
 2 Šá: [ako]rát sme tam udě[[lali]]=
 3 Mv: [[hele!]]
 4 Šá: =díru do zdi
 5 So: perníček. *díru nechci!
 6 ≤-
 7 Mv: hele může jí [()]
 8 So: [sta]čila vomítka že padala. Γhezký. tenhleten
 9 ->
 46 10 lakΓ je hezkej
 11 <-
 12 Mv: šárko [nej[[horší je to že já tě]]]=
 13 So: [([()]]]
 14 Šá: Γ[[() > Lhmm]]-Γ
 15 Mv: =nemám kde nechat; já bych tě nechal loupat ty betony
 16 -Γ
 17 dole ve sklepě jo, ale
- * narovná se
 ≤-> Šárka vyprskne smíchy, pravou ruku drží před ústy
 ΓΓ přiblíží prsty k Šárčině zvednuté dlani a ukáže na lak na nehty
 <-> Šárka se dívá na lak na nehty
 L J dívá se na Sofii
 Γ-Γ Šárka přikyvuje
 Γ začne se dívat na Miloslava

Tématem konverzace mezi Šárkou, Sofií a Miloslavem je rekonstrukce koupelny. Šárka nabízí svou pomoc, Miloslav se snaží vymyslet, jak by se mohla do rekonstrukce zapojit (1). Šárka chce ještě rodiče upozornit, že sice již pomáhala s rekonstrukcí u kamarádky, avšak podařilo se jí při tom prorazit zed' (2, 4). Tato replika se překrývá s Miloslavovou replikou, když se Miloslav snaží ujmout slova a získat pozornost komunikačních partnerů pomocí tzv. upoutávky³⁹ (Liddicoat, 2007) *hele* (3). Vzniká tak kompetitivní překryv replik. Když Šárka dokončí svou repliku, Sofie

39 Liddicoat (2007) používá v angličtině termín *summon*.

nejprve vtipně doplní Miloslavovu repliku *může loupat* (1) slovem *perníček* (5), okamžitě však pokračuje ve své replice, tentokrát však nereaguje na Miloslavovu repliku, nýbrž na repliku Šárčinu, když říká *díru nechci!* (5). Šárka se této výpovědi směje (6), následně se Miloslav v místě relevantním pro střídání mluvčích ujímá slova (7).

Do rozhovoru však znovu vstupuje Sofie s replikou *stačila vomítka že padala* (8), dochází ke kompetitivnímu překryvu replik a Miloslav se vzdává slova. Téma rekonstrukce je přerušeno komplimentem, jež produkuje Sofie. Sofie se nejprve vyjadřuje k probíhající rekonstrukci replikou *stačila vomítka že padala* (8) a následně plynule přechází ke komplexnímu komplimentu *hezký. tenhleten lak je hezkej* (8, 10). Kompliment zaznívá, když si Sofie povšimne Šárčina laku na nehty, jen chvíli poté, co si Šárka zakryla ústa rukou. Tento bezděčný pohyb tedy upoutal Sofiinu pozornost a vedl k jejímu povšimnutí.

Šárka na kompliment reaguje, zadívá se na zmiňovaný lak na nehty, mezitím se však slova ujímá Miloslav. Miloslav svou repliku začíná oslovením dcery *šárko* (12), tedy další upoutávkou. Přímé oslovení dcery lze chápat jako změnu strategie pro upoutání pozornosti, neboť Miloslav se již dvakrát (3, 7) snažil převzít slovo, pokaždé neúspěšně. Miloslav dále hovoří o možnosti Šárčina zapojení do rekonstrukce (12, 15, 17), k tématu, které během komplimentové sekvence, produkované Sofií a Šárkou, vlastně neopustil. Sofie se však znovu ujímá slova (13), dochází k dlouhému kompetitivnímu překryvu replik, neboť Miloslav pokračuje ve své replice. Ze záznamu není rozumět, co Sofie říká, lze však předpokládat, že se ještě nějak vyjadřuje k laku na nehty. Šárka Sofii odpovídá (14), přikyvuje, souhlasí s ní. Zároveň se však zdá, že vnímá i Miloslava, neboť její replika je poměrně tichá a krátká, na záznamu je slyšitelné pouze její *hmm* (14). Po vyřčení této repliky se Šárka přestává dívat na Sofii, svůj pohled obrací k Miloslavovi, čímž mu dává signál, že ho plně vnímá. Všichni komunikanti se pak vrací k tématu rekonstrukce.

Z uvedených analýz vyplývá, že spontánní komplimenty při povšimnutí jsou běžně produkovány bezodkladně po povšimnutí si předmětu komplimentu. Mohou však nastat situace, kdy si mluvčí

není jist, zda jsou splněny podmínky pro produkci komplimentu, např. zda je jeho povšimnutí správné, a proto musí být produkce komplimentu odložena. Takový případ je zaznamenán v následujícím transkriptu:

A26

Manželé Ludmila (La) a Vilém (Vi) a jejich kamarádka Šárka (Šá) sedí u jídelního stolu, Šárčin manžel Dan (Da) stojí u stolu s počítačem. Šárka, Vilém a Dan se věnují přípravě deskové hry, kterou budou všichni hrát. Ludmila si zaujatě prohlíží svou hrací figurku bojovnice, již drží v ruce. Dan původně jednobarevné herní figurky pomaloval a na jejich podstavce nalepil sypaný čaj, takže to vypadá, jako by stály na trávě. Již cca 10 vteřin všichni mlčí.

48

- 1 La: dane t- tys jí ne- tys jí maloval i rty?
- 2 Da: trošku je má mázly no
- 3 La: *že [jo:ʔ má tam]=
- 4 Šá: [((smích))]
- 5 La: =rtěnku hele. vidim to.
- 6 Da: hm
- 7 Šá: [((smích))]
- 8 La: [to je dobrý.] to je to je precizní práce (tohle)
- 9 Vi: ((téměř neslyšný smích))
- 10 ∞ L_
- 11 Da: to bude teď t- trochu padat z toho ta tráva [možná]
- 12 La: -J [n]o:
- 13 [[to chápu]]
- 14 Da: [[protože to já sem, to sem]] tam lepil teprve
- 15 [dneska]
- 16 La: [((pousmání)) kou]sek čaje upadl°

- * kývne hlavou
- ∞ Ludmila odloží figurku
- L_J Ludmila uklízí čaj spadlý z podstavce figurky
- ° napije se vína

Komunikanti se soustředí na přípravu hry, nikdo již chvíli nepromluvil. Ticho přerušuje Ludmila, kterou zaujala pomalovaná figurka,

a otevírá nové téma konverzace. Nejprve zjišťuje, jak detailně Dan figurku namaloval: *dane t- tys jí ne- tys jí maloval i rty?* (1). Dan její domněnku potvrzuje: *trošku je má mázly no* (2). Samotné produkci komplimentu tak předchází tzv. presekvence, tj. [*p]osloupnost (verbálních) akcí, v jejímž průběhu mluvčí ověřuje, zda jsou splněny základní předpoklady k provedení určité akce* (Nekvapil, 1999/2000, s. 83; viz také Lid-dicoat, 2007; Sacks, 1992). V tomto případě si Ludmila před produkcí komplimentu ověřuje, zda je její povšimnutí si detailnosti zpracování správné. Tyto otázky napomáhají identifikovat předmět komplimentu a přivést k němu pozornost (Manes a Wolfson, 1981). Ludmila dále komentuje namalované rty figurky, vyjadřuje souhlas s Danovým tvrzením: *že jo:ʔ má tam rtěnku hele. vidim to.* (3, 5).

49

Během Ludmiliny repliky *že jo:ʔ má tam rtěnku hele. vidim to.* (3, 5) zaznívá krátce Šárčin smích (4). Dan na Ludmilin komentář reaguje jen kontaktním citoslovcem *hm* (6), Šárka se opět směje (7). V částečném překryvu s Šárčíným smíchem zaznívá komplexní kompliment produkovaný Ludmilou, adresovaný Danovi: *to je dobrý. to je to je precizní práce (tohle)* (8). Ludmilin komplexní kompliment se skládá ze dvou částí. Nejprve Ludmila říká *to je dobrý*, ve druhé části komplexního komplimentu *to je to je precizní práce (tohle)* Ludmila své pozitivní hodnocení jednak intenzifikuje, když adjektivum *dobrá* nahrazuje adjektivem *precizní* a tento výraz zdůrazňuje, jednak své vyjádření zpřesňuje pomocí substantiva *práce* a deiktického zájmena *tohle*. První část komplimentu *to je dobrý* je poměrně vágní, ve druhé části *to je to je precizní práce (tohle)* však mluvčí vztahuje pozitivní hodnocení explicitně na zpracování figurky.

Po zaznění komplimentu se Vilém velmi tiše směje (9), Dan na kompliment nereaguje ani verbálně, ani neverbálně. Místo toho si všímá Ludmiliny neverbální akce, všímá si, jak odstraňuje ze stolu čaj spadlý z podstavce figurky, a tuto skutečnost komentuje: *to bude teď t- trochu padat z toho ta tráva možná* (11) a *protože to já sem, to sem tam lepil teprve dneska* (14, 15). Na to přímo reaguje Ludmila: *kousek čaje upadl* (16).

Dosud byly analyzovány tři případy spontánních komplimentů při povšimnutí, tj. komplimentů produkovaných mluvčími